

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПОТАПЕНКО ЛЮДМИЛА ВІТАЛІВНА

УДК 821.111.091(73)

**КОМПАРАТИВНИЙ ДИСКУРС
У ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕДВАРДА САЇДА**

10.01.05 - порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ЛІМБОРСЬКИЙ Ігор Валентинович,
Черкаський державний технологічний університет, кафедра
прикладної лінгвістики, професор.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
КЕБА Олександр Володимирович,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, кафедра германських мов і зарубіжної
літератури, завідувач;

кандидат філологічних наук, доцент
ЧИК Денис Чабович,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут імені
Тараса Шевченка,
кафедра англійської філології, завідувач.

Захист відбудеться 23 березня 2012 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий 17 лютого 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Папуша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні дослідження в царині порівняльного літературознавства характеризуються новаторськими трансформаціями, пошуком нових підходів і методологій, запровадженням нових критеріїв наукового аналізу. Складність розвитку компаративних досліджень сьогодні полягає в тому, що вони відбуваються за принципово нових історичних умов, що загострили увагу до проблем постколоніальної культури, літератури та постколоніального літературознавства. Значний інтерес науковців викликає становлення і розвиток дискурсу постколоніалізму в літературознавчій компаративістиці. Постколоніальні та культуральні студії активно з'являються в різних країнах наприкінці ХХ століття, що пов'язано з розпадом колоніальної системи у світі. У літературознавстві вони здійснюють спробу «прочитання» та «перепрочитання» національних дискурсів, вивчення їх специфіки крізь призму проблеми збереження національної ідентичності за умов світової глобалізації та світоглядної й культурної проблеми «інакшості». Тексти «перепрочитують» не лише з позицій поетики, естетики та історії написання, а й з огляду на складну і неоднозначну проблему діалогу між різними націями й культурами. Вивчення цих проблем вимагає комплексного аналізу та глибокого теоретичного осмислення в силу їхньої унікальності. Об'єктом аналізу постколоніальних студій є колоніальний та постколоніальний дискурс. Особливістю постколоніального компаративного дискурсу є його інтердисциплінарний характер. Переорієнтація на інтердисциплінарність спонукає літературознавців до активного вивчення культурних і літературних феноменів різного характеру, щоб шляхом критичного порівняння намагалися виявити та зафіксувати основні закономірності культури та літератури доби постколоніалізму.

Засновником постколоніальної теорії вважається Едвард Саїд, американський літературний критик та літературознавець палестинського походження, професор Колумбійського університету, президент Американської Лінгвістичної Академії, член американської Академії наук і мистецтв, член Королівського Літературного Товариства та Американського Філософського Товариства. Праця Е. Саїда «Орієнталізм» (1978) стала «культовим текстом» як для постколоніальної літератури, так і для сучасної літературознавчої компаративістики. Висновки Саїда про існування компаративної бінарної опозиції Ми – Вони заклали підґрунтя постколоніальної теорії, яка набула подальшого розвитку в працях ученого «Світ, текст і критик» і «Культура й імперіалізм».

Проблеми постколоніалізму викликають зацікавленість у багатьох зарубіжних (Е. Бенсон, П. Брайанз, П. Вілліамс, Л. Гандга, А. Герард, Х. Гілберт, Г. Гріффітс, Д. Джонсон, Б. Ешкрофт, Г. Кастл, А. Квайсон, Л. Конноллі, Л. Крісман, Н. Лазарус, А. Лаусон, Дж. Маклеод, А. Мукгереджі, П. Поддар, Х. Тіффін, М. Глостанова, Є. Томпсон, Р. Янг) та вітчизняних

науковців (С. Андрусів, В. Будний, Н. Висоцька, Т. Денисова, М. Іванишин, П. Іванишин, М. Ільницький, І. Лімборський, Д. Наливайко, М. Павлишин).

Результати та висновки постколоніальних досліджень Едварда Саїда потребують належного теоретичного осмислення в загальній парадигмі літературознавства. Значний внесок у вирішення цієї проблеми в межах української літератури був зроблений П. Іванишином. Однак проблема компаративного дискурсу у постколоніальних дослідженнях Е. Саїда досі не поставала предметом окремого комплексного дослідження в літературознавчій компаративістиці. В українському порівняльному літературознавстві немає жодної комплексної наукової розвідки, де б досліджувались постколоніальні праці Е. Саїда. Не є вичерпним і вивчення цієї проблематики в зарубіжній компаративістиці. Все вищевикладене становить актуальність запропонованого дослідження, яка зумовлена її об'єктом і предметом.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексних науково-дослідницьких тем «Динаміка жанрів і стилів української літератури: компаративний аспект» кафедри української літератури та компаративістики та «Інтерпретація художнього твору в контексті світової літератури» кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 9 від 03.03.2011 засідання вченої ради Бердянського державного педагогічного університету). Тема дисертації затверджена на засіданні Координаційної Ради з проблем «Класична спадщина та сучасна художня література при Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 10.03. 2011).

Мета дисертації – дослідити компаративний дискурс у постколоніальних дослідженнях Едварда Саїда на основі глибокого та всебічного аналізу його теоретичних праць. Мета передбачає міждисциплінарний та комплексний підхід до її розв'язання, що реалізується в такій послідовності **завдань:**

– визначити специфіку критичного дискурсу постколоніальних студій та його понятійно-термінологічне поле в парадигмі сучасної літературознавчої компаративістики;

– розкрити зв'язок імагологічно-літературознавчої теорії національної ідентичності з постколоніальним дискурсом;

– проаналізувати погляди Е. Саїда в контексті літературознавчої теорії як компаративного дискурсу;

– дослідити ідейно-філософські погляди вченого в парадигмі літературознавчої компаративістики;

– простежити шляхи репрезентації концепції Іншого в стереотипах Сходу, запропоновані в працях дослідника;

–узагальнити ідеї Е. Саїда на проблеми розвитку художньої літератури в контексті постколоніалізму;

–з'ясувати важливість для літературознавчої компаративістики висновків Е. Саїда щодо європейського роману як дискурсу імперіалізму.

Об'єкт дослідження: теоретичні праці Е. Саїда, а саме «Орієнталізм» (1978), «Світ, текст і критик» (1983), «Культура й імперіалізм» (1993).

Предметом безпосереднього аналізу є компаративний дискурс у постколоніальних дослідженнях Едварда Саїда.

Теоретико-методологічну базу дисертації складають ключові положення праць вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме Е. Ауербаха, Р. Барта, М. Бахтіна, В. Будного, Н. Висоцької, Г. Гадамера, Г. Дізерінка, С. де Зепетнека, М. Ільницького, П. Іванишина, Д. Дюришина, М. Жулинського, Ю. Крістєвої, І. Лімборського, Ю. Лотмана, Д. Наливайка, В. Орехова, М. Павлишина, М. Тлостанової.

Для реалізації окреслених завдань і досягнення мети дисертації застосовано низку **методів наукового дослідження**: герменевтичний, який представляється найбільш придатним для інтерпретації новаторських ідей Е. Саїда в рамках постколоніального дискурсу в царині порівняльного літературознавства; біографічний, застосування якого дає можливість дослідити зв'язок світогляду Е. Саїда з його долею; культурно-історичний, який дозволяє з'ясувати становлення проблеми постколоніалізму та проаналізувати співвідношення колоніалізму й постколоніалізму; історико-порівняльний та типологічний, які були використані з метою дослідження проблем взаємозв'язку понять Я – Інший і центр – маргінес та аксіоматичний для формування комплексу світоглядних перспектив парадигми постколоніалізму в кросскультурному глобальному літературному середовищі.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається насамперед матеріалом вивчення і полягає в постановці та розробці актуальної проблеми – дослідження компаративного дискурсу в постколоніальних дослідженнях Едварда Саїда, яка ще не отримала всебічного й об'єктивного висвітлення в сучасному вітчизняному порівняльному літературознавстві. На основі сучасної методології та значного масиву джерел уперше у вітчизняному літературознавстві комплексно висвітлено, проаналізовано та досліджено компаративний дискурс у постколоніальних працях одного із засновників постколоніальної критики Едварда Саїда. Це дозволило, по-перше, поглибити, увиразнити та конкретизувати зміст понять «постколоніальний дискурс» і «постколоніальна література» в аспекті проблем літературознавчої компаративістики; по-друге, визначити внесок Е. Саїда в сучасну компаративістику; по-третє, осмислити можливості й тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства під кутом зору постколоніальних студій.

Практичне значення одержаних результатів визначається новизною і комплексним підходом у дослідженні цієї проблеми. Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані при подальшому компаративному дослідженні дискурсу постколоніалізму, при написанні праць та підготовці лекцій, спецкурсів і спецсемінірів з компаративістики, а також при написанні курсових і дипломних робіт студентами філологічних факультетів.

Теоретична значимість результатів дослідження полягає в доповненні основних теоретичних положень сучасної літературознавчої компаративістики постколоніальним дискурсом Е. Саїда, виявленні нових ракурсів порівняльного літературознавства, визначенні потенційних можливостей компаративного дискурсу в дослідженнях Е. Саїда про літературознавчі проблеми імагології та можливості включення результатів дисертаційної роботи до інтерпретаційно оновленого теоретичного опису методологій і стратегій компаративістики.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження є наслідком самостійної роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорена й рекомендована до захисту на спільному засіданні кафедр української літератури та компаративістики і зарубіжної літератури та теорії літератури Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Основні положення й висновки дослідження були апробовані на X Міжнародній науковій конференції молодих учених (Київ, 2009), XIII Всеукраїнській науковій філологічній конференції «Світова література, лінгвістика та перекладознавство» (Черкаси, 2009), наукових конференціях Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (Черкаси, 2008, 2009), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука – 2010: проблеми та перспективи розвитку» (Черкаси, 2010), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження – 2011» (Горлівка, 2011), Міжнародному семінарі «Освітні аспекти європейської інтеграції» (Черкаси, 2011).

Публікації. За матеріалами дисертації підготовлено і надруковано 8 наукових публікацій, 6 із яких – статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена змістом дослідження, відповідає визначеній меті та розв'язанню поставлених завдань і впливає з логіки викладення матеріалу. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (21 сторінка, 223 найменування). Загальний обсяг роботи становить 180 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами й темами установи, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і

предмет дослідження, окреслено його теоретико-методологічну базу, основні методи наукового дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено теоретичну значимість роботи, подано відомості про апробацію результатів, описано структуру роботи та її обсяг.

У **першому розділі «Місце компаративістики в постколоніальних дослідженнях: теоретичні аспекти»** осмислено основні літературознавчі проблеми постколоніального дискурсу в парадигмі сучасної компаративістики.

У підрозділі **1.1. «Специфіка критичного дискурсу постколоніальних студій»** досліджено процес виникнення і розвитку постколоніальних студій та проаналізовано специфіку постколоніального дискурсу. Виявлено, що окремі елементи постколоніальних студій з'явилися у добу колоніалізму й розвивалися паралельно з ним та з ідеями про національне визволення. Серед перших дослідників цього явища – Ф. Фанон та У. Дюбуа. Наукові здобутки цих учених лягли в основу подальших постколоніальних досліджень.

«Вибух» ідей постколоніалізму відбувся у 1979 році після публікації книги Е. Саїда «Орієнталізм». Дискурс орієнталізму, який згідно з Саїдом, є складним комплексом знання-влади, виробленим упродовж декількох століть в європейській традиції (Заходом) щодо Сходу, тісно пов'язаний з колоніальними практиками. Незважаючи на розгорнуту критику книги Саїда вченими-орієнталістами, вона відразу ж посіла місце «культового тексту» в постколоніальних дослідженнях.

Серед відомих та яскравих теоретиків постколоніалізму – Г. Бгабга та Г. Співак. Проблеми постколоніалізму викликають зацікавлення багатьох зарубіжних учених. Під час роботи над дисертацією використовувались напрацювання та висновки Е. Бенсона, П. Брайанза, П. Вілліамса, Л. Гандги, А. Герарда, Х. Гілберга, Г. Гріффітса, Д. Джонсона, Б. Ешкрофта, Г. Кастла, А. Квайсона, Л. Конноллі, Л. Крісман, Н. Лазаруса, А. Лаусона, Дж. Маклеода, А. Мукгереджі, П. Поддара, Х. Тіффін, М. Тлостанової, Р. Янга. Важливі аспекти постколоніалізму досліджують і вітчизняні науковці. У роботі використовуються посилання на М. Іванишин, П. Іванишина, М. Павлишина. Торкаються у дослідженнях проблем постколоніалізму С. Андрусів, В. Будний, Н. Висоцька, Т. Денисова, М. Ільницький, І. Лімборський, Д. Наливайко.

У підрозділі **1.2. «Понятійно-термінологічне поле постколоніального дискурсу і сучасна літературознавча компаративістика»** визначено понятійно-термінологічне поле постколоніального дискурсу та охарактеризовано основні концептуальні ідеї компаративного характеру провідних учених – постколоніалістів. Формально слово «постколоніальний» означає часовий період – період «після колоніалізму», що зазвичай інтерпретується як період після одержання незалежності тією чи іншою країною. Термін «постколоніалізм» виник у 70-х роках ХХ століття в англomовному літературознавстві. У його формуванні помітну роль відіграли

деконструктивізм, новий історизм, психоаналіз, фемінізм, марксизм. У цей же час з'явилися перші критичні дискусії, пов'язані з проблемами постколоніалізму. «Постколоніальність» означає період і процес деколонізації й водночас дискурс, який супроводжує цей процес. Поряд із двома звичними фігурантами – колонізатором і колонізованим – з'являється ще один персонаж – постколоніальний критик. Саме йому ми зобов'язані появою постколоніального дискурсу. Постколоніальні дослідження – це сукупність методологічно і дисциплінарно гетерогенних, але тематично взаємопов'язаних концептуальних дискурсів, що існують у рамках критичних проєктів і програм, спрямованих на подолання наслідків економічної, політичної, але перш за все культурної, інтелектуальної і літературної залежності «незахідного світу» від «західних» зразків. Що стосується постколоніалізму як напряму в літературознавчій компаративістиці, то сформовані чи переосмислені в рамках цього критичного літературознавчого дискурсу категорії імперської «мови», колоніального поневолення, орієнталізму, гібридності, ідентичності, маргінальності є перспективними для аналізу стану тенденцій у сучасній літературі, вагому роль у якій відіграють письменники, які володіють космополітичним, кросскультурним досвідом. «Постколоніальна література» означає: 1) літературу, створену людьми із країн, які раніше були колоніями інших народів; 2) один із напрямів літератури колонізаторів, що має вплив на інші напрямки цієї національної літератури. Вплив культури та літератури колонізаторів на культуру та літературу пригнобленої країни може бути різноманітним. По-перше, ця література стає «постколоніальною» в тому значенні, що вона перебуває в стані взаємодії з літературою підкореної країни. Крім того, після розпаду імперій деякі жителі колишніх колоній приїжджають на території метрополії, стаючи носієм двох традицій одночасно – тобто формується так звана «гібридна ідентичність», яку «зрозуміти» та вивчити може лише компаративістика, яка сьогодні характеризується «відходом» від вузько спеціалізованого вивчення міжлітературних зв'язків, типології літературних відмінностей та подібностей. Чільне місце посідає інтердисциплінарність як один із провідних принципів сучасної компаративістики, що виходить за межі однієї дисципліни і полягає в перенесенні методів з однієї дисципліни в іншу.

Основним полем літературознавчих постколоніальних студій є процес та механізми формування та репрезентації постколоніальної національної ідентичності засобами літератури, що розкриваються через взаємовідносини Я – Інший. Ця проблема досліджена у підрозділі **1.3. «Постколоніалізм та імагологічно-літературознавча теорія національної ідентичності»**. Дослідження образу Іншого виділяється в окрему галузь порівняльного літературознавства – імагологію, яка, поєднуючи в собі філологічну й культурологічну спрямованість, займається аналізом образу Чужої культури або Іншої нації в художній літературі чи в творчості конкретного письменника. Імагологія вивчає рецепцію країни (народу) іншим народом, розмежовуючи істинні та фальсифіковані уявлення про неї.

У період постколоніалізму імагологічну проблему міжлітературного спілкування вперше почали розглядати не як вплив «сильних», розвинутих національних літератур на «малорозвинуті», маргінальні літератури «третього світу» чи шляхи збагачення останніх мотивами, темами, образами, художніми засобами, запозиченими від їх колонізаторів, а як проблему взаємопроникнення, взаєморозуміння, взаємного діалогу, а відтак – взаємозбагачення. У такому діалозі, в зіставленні окремих національних літератур виявляється багатство і неповторність кожної з них. Постколоніальні дослідження включають аналіз і вивчення таких проблем, як природа національної ідентичності та механізми її формування у колоніальному й постколоніальному світі, дослідження концепцій раси, етнічності, гендера, процеси формування суб'єктивності в умовах імперіалізму, питання мови та влади.

Другий розділ «Компаративні аспекти постколоніального дискурсу в працях Е. Саїда «Орієнталізм» і «Світ, текст і критик» містить аналіз основних поглядів та ідей Е. Саїда в парадигмі постколоніальної теорії та їх значення для сучасної компаративістики.

Підрозділ **2.1. ««Орієнталізм» Саїда в оцінці критиків і літературознавців»**. Публікація «Орієнталізму», однієї із найвідоміших та найвпливовіших праць Е. Саїда, досить серйозно стурбувала академічну спільноту та викликала інтенсивну полеміку. При виконанні завдань дослідження проаналізовано низку праць, присвячених оцінці поглядів ученого. З різкою критикою концепцій та ідей Е. Саїда виступив Б. Льюїс. Інші критики, серед яких А. Ахмед, К. Бейлі, Ж. Берг, І. Вараг, Е. Геллнер, Л. Гроссберг, А. Гурані, А. Гуссейн, Р. Ірвін, Н. Кедді, О. Кеярівал, Дж. Кліффорд, Л. Крамер, К. Котвал, К. Макія, Дж. Маккензі, Д. Пайпс, М. Праудман, Б. Тернер, указують на неточності та не погоджуються із деякими положеннями праць Е. Саїда, проте не заперечують його вагомому внеску до сучасної науки в цілому й у порівняльне літературознавство зокрема.

Окремо варто зупинитися на аналізі праць прихильників Саїда. Н. Харісон указує на те, що наукова розвідка Е. Саїда стала ключовою в окресленні рамок вивчення постколоніальних студій. Революційними для літературознавства та компаративістики вважає праці Саїда Б. Ешкрофт. Серед найвідоміших прихильників та послідовників Е. Саїда – Г. Бгабга, Д. Варіско, Р. Вілліамз, Н. Діркс, Т. Іглтон, Р. Іден, Р. Каббані, В. Кенеді, Дж. Керрієр, М. Марручі, Г. Пракаш, Г. Співак, Хунь Чао Тай, К. Тельчер, П. Чайлдз.

Підрозділ **2.2. «Аналіз ідейно-філософських поглядів автора в парадигмі сучасної компаративістики»**. Зрозуміти наукові ідеї Е. Саїда неможливо, не беручи до уваги його життєвий шлях. Палестинець, що народився в Єрусалимі в 1935 році в умовах домінування Заходу на Близькому Сході, з перших кроків свого життя зазнав впливу різних культур, способів життя, уявлень і цінностей. Знаходження «між» культурами й світами, очевидно, і зумовило спрямування наукових досліджень і численних праць Е. Саїда, в центрі яких опинилися взаємодія Сходу й

Заходу, колоніалізм, доля Палестини. Найголовнішим його особистим внеском у вивчення цих проблем був «Орієнталізм», оскільки без імпульсу, що надала ця книга для постколоніальної теорії, неможливо уявити високий рівень теоретичних досліджень, який був досягнутий в останні десятиліття. Саїд намагається довести, що Схід був поневолений Заходом не лише політично. Одна з основних ідей його дослідження – продемонструвати та довести той факт, що західні вчені та письменники взяли на себе відповідальність не лише досліджувати, але й інтерпретувати мови, історію, культуру Сходу, аналізувати минуле, визначати його майбутнє, тобто повністю репрезентувати Схід, беручи за норму та стандарт європейський спосіб життя. Дослідник виділяє три значення терміну «орієнталізм». Перше – академічне. Кожен, хто викладає предмети, які стосуються Сходу, пише про Схід або досліджує проблеми Сходу, є орієнталістом, а те, чим він займається, – орієнталізмом. Друге, більш загальне значення орієнталізму, що виводить компаративне дослідження на рівень актуальних для сучасного суспільства проблем міжкультурних відносин, полягає в розумінні його як стилю мислення, заснованого на онтологічній та епістемологічній різниці, яка проводиться між Сходом і Заходом. Йдеться про знання, засноване на бінарних опозиціях, і визначувані ним особливості мислення західної людини, що автоматично виділяє стереотипні комплекси «західного» і «східного» та основні чинники їх відмінностей. У третьому значенні орієнталізм є корпоративною інституцією контактування зі Сходом – через формулювання тверджень про нього, узаконення певних поглядів на нього, викладання певних дисциплін про нього, управління ним: тобто йдеться про орієнталізм як західний спосіб панувати над Сходом. Усі три детально пояснені Саїдом визначення ілюструють той факт, що орієнталізм дійсно є досить складною структурою репрезентацій Сходу. Перші два визначення розкривають текстуальну природу орієнталізму, тоді як останнє демонструє використання орієнталізму в пануванні та домінуванні над Сходом. Для реалізації свого задуму – аналізу орієнталізму як дискурсу – Е. Саїд зібрав разом велику кількість західних текстів з географії, політики, літератури, етнографії, лінгвістики та історії Сходу. Використовуючи техніку деконструкції тексту, розроблену Ж. Деррідою та його послідовниками, Е. Саїд показав, як ці тексти представляли Схід у довільній і принизливій формі. На думку вченого, всі тексти, як художні, так і публіцистичні чи політичні, залучені в історичну ситуацію. Всі вони є певним повторенням попередніх текстів. Причому політичний текст може «спиратися» на художній і навпаки. Основний об'єкт дослідження Саїда – це репрезентація європейського Іншого через співвідношення влади та знання.

Підрозділ 2.3. «Імагологічна проблема національної ідентичності та репрезентації Іншого в стереотипах Сходу». У коментарях до дискурсу орієнталізму Е. Саїд доводить, що орієнталізм є колоніальним дискурсом та принизливим стереотипом. Образ Іншого на численних прикладах пронизує все дослідження автора.

Серед інструментів створення й закріплення імагологічних «об'єктів» традиційно виділяються різні формоутворювальні механізми, що мають різний діапазон дії: стереотипи, іміджі, образи, які формуються і державою, і політичною пропагандою, і культурою, але перш за все літературою. У підрозділі дається детальна характеристика стереотипу як одного з наймогутніших засобів формування картини світу Іншого. Орієнталізм ґрунтується на стереотипах та суперечностях і створює поняття – антиподи на кшталт «Європа – Азія» або «Схід – Захід». Серед функцій, які фактично виконує орієнталізм, відзначимо, по-перше, його роль у конструюванні ідентичності Заходу. «Захід» є запереченням «східності»; внутрішні Чужі Заходу, навпаки, піддаються орієнталізації. Крім прямого ототожнення цих соціальних груп зі східними «дикунами», їм приписуються ті ж лінь, чуттєвість, ірраціональність, хаос, відсутність самоконтролю, а по-друге, орієнталізм допомагає встановити і підтримувати владу над Сходом за рахунок репрезентації даної культури як низької і не спроможної до самоврядування. Дослідник довів, що репрезентації Сходу склалися з перевернених самоіміджів, які визначалися тільки виділенням «відмінності» і «відсутності» зміни, прогресу, свободи, розуму та інших рис, властивих Європі.

Саїд виявив негативні стереотипи, які лягли в основу орієнталізму. По-перше, це абсолютна різниця між вищим Заходом та нерозвиненим нижчим Сходом. По-друге, це створення моделі Сходу на основі класичних текстів, а не на прямих свідощвах сучасних реалій Сходу. По-третє, догма про незмінність Сходу та неможливість його самоідентифікації та саморепрезентації. І по-четверте, демонізація Сходу, якого необхідно боятися та контролювати. Інколи Захід розглядає Схід як свого Ворога, наділяючи його певними функціями: по-перше, підтримувати ідентичність соціального суб'єкта, відділяючи Чужих від Своїх; по-друге, довести власну перевагу (військову, економічну, політичну, етичну, нарешті, естетичну) і тим самим сприяти перемозі над Ворогом; по-третє, зміцнити внутрішній порядок і провести символічні межі у власному соціумі. Функції цього образу зумовлюють певні його риси. Ворог повинен породжувати відчуття небезпеки, викликати переконаність в моральній правоті Своїх і неправоті Чужих. Гнів, огида, безжальність – ще один шар відчуттів, який покликаний викликати образ Ворога. Отже, житель Сходу, іншими словами – орієнтал – це стереотип, але Саїд демонструє, як цей стереотип, що існував в європейській науковій думці та художній літературі більше двох століть, поступово перетворився на своєрідну систему сталих знань про Схід, тому що стереотип маскувався як факт, як результат вивчення східної культури та літератури.

Однією з проблем, досліджуваних Е. Саїдом у межах орієнталізму, є проблема мови та літератури. Підрозділ **2.4. «Дослідження мови та літератури в контексті постколоніалізму»** присвячено вивченню результатів цього дослідження. Учений переконаний, що тексти можуть створювати не тільки знання, а й реальність, а мова є високоорганізованою й закодованою

системою, яка використовує чимало засобів, щоб виражати інформацію, вказувати на неї, обмінюватися нею й репрезентувати дійсність. Значну роль у нав'язуванні орієнталізму освіченим людям на Сході відіграло те, що адміністративними мовами колоній були англійська та французька. Тобто сама пізнавальна діяльність арабів, азіатів і африканців розвивалася не на рідних для них, а на Чужих мовах. Вивчення однієї (незахідної) цивілізації на мові Іншої (західної) не могло не обернутися насадженням європоцентризму. Серед функцій мови Саїд вбачає одну з найголовніших – мова може слугувати інструментом у створенні репрезентації Іншого. Репрезентації формуються спочатку в мові, а потім переходять і в політичне середовище репрезентатора. Дослідник аналізує орієнталістські тексти для того, щоб показати їхню штучну природу. Вчений зазначає, що основними принциповими методологічними прийомами, якими він користується для дослідження літературного матеріалу, є метод стратегічного розташування (спосіб опису авторської позиції в тексті) та метод стратегічного впорядкування (аналіз відношень між текстами). У використанні цих нових методів літературознавчого дослідження полягає інноваційний внесок Саїда в сучасну компаративістику. Саїд аналізує «наявність орієнтальних мотивів» у таких літературних творах як «Божественна комедія» А. Данте, «Подорож із Парижа в Єрусалим і з Єрусалима в Париж» Ф. Шатобріана, «Розповідь про побут та звичаї сучасних єгиптян» Е. Лейна, «Мандрівка на Схід» А. Ламартіна, «Подорожі на Схід» Ж. Нерваля, «Подорожні записки» та «Бувар та Пекюше» Г. Флобера, образ Білої Людини в творчості Р. Кіплінга, «Еотен» А. Кінглейка, «Талісман» В. Скотта, «Орієнтальна асамблея» та «Сім стовпів мудрості» Т. Лоуренса, зауважуючи, що художня література зробила значний внесок у побудову орієнталістського дискурсу. Дослідник висновок, що кожен автор, який пише про Схід обов'язково спирається на якесь попереднє знання, посилається і відштовхується від нього.

Підрозділ 2.5. «Літературознавча теорія як критичний дискурс у праці Е. Саїда «Світ, текст і критик». Праця «Світ, текст і критик» складається із 14 самостійних нарисів. Найвагомими в плані розвитку постколоніальної теорії є нариси «Вступ. Секулярна критика» та «Мандрівна теорія», які тісно переплітаються із працями «Орієнталізм» та «Культура й імперіалізм». Дослідник наполягає на світськості тексту, що презентує його як соціальний, культурний і, навіть, економічний феномен. Саїд оцінює дискурсивну ситуацію тексту як нерівні відносини колоній та імперії, зазначаючи, що більшість текстів характеризується «бажанням влади». Сучасна література повинна намагатись знаходити методи подолання монополії панівного класу та протистояти моноцентризму шляхом сприяння та підтримки маргінальних голосів. Літературна критика, на думку Саїда, завжди повинна бути на боці маргінальності, тоді вона політично та історично компетентніша та відповідальніша. Нарис «Секулярна критика» – це вид маніфестаційного вираження власного розуміння автором соціальної ролі літератури та ключової ролі критика-інтелектуала в оцінці літератури й суспільства взагалі. Автор вживає термін

«секулярний» більше в значенні «світський», ніж у значенні «антирелігійний». Він красномовно виступає за соціальне й політичне значення літератури й літературної критики, обстоюючи концепти і висновки, що ґрунтовно були досліджені та описані в праці «Орієнталізм».

Учений наполягає на тому, що сучасна компаративістика не повинна виділяти літературу із загальної системи культури. Автор літературного тексту є частиною культури, а сам текст – дзеркальним відображенням цієї культури. Саїд акцентує на тому, що з позиції компаративістики текст повинен сприйматись не лише як семантичний аналог, а і як продукт змагання між соціальними та економічними факторами життя суспільства. Дослідник підкреслює, що компаративісти повинні враховувати реалії сучасного постколоніального світу при аналізі будь-якого тексту. Окреслюючи завдання сучасної компаративістики та літературної критики, вчений уживає терміни «приналежність» і «дистанція» та пов'язаний із ними термін Чужий, який трактується у двох різних перспективах. Перше значення, яке вкладає у нього вчений, – це один із об'єктів постколоніального дослідження, а друге, нове і несподіване, – критик повинен спробувати стати Чужим для своєї власної культури і літератури з метою об'єктивності їх оцінювання. Саїд піддає сумніву два аспекти у вивченні теорії літератури та порівняльного літературознавства. Перший – це їх європоцентричний характер, уся неєвропейська література змушена виборювати місце під Сонцем. Другий – полягає в тому, що основні стосунки репрезентації базуються на процесах оволодіння та привласнення.

Третій розділ «Постколоніальні ідеї в праці Е. Саїда «Культура й імперіалізм»: компаративна складова». Підрозділ **3.1. «Наративна структура європейського роману як дискурс імперіалізму».** Е. Саїд акцентує увагу на взаємовпливах літератури, зокрема, роману та колоніалізму й імперіалізму з одного боку, та на тому, як імперіалізм, процеси опору імперіалізму і деколонізація вплинули на англійський та французький роман з другого. Критик проаналізував відомі романи, такі як «Великі сподівання» і «Домбі і син» Ч. Діккенса, «Ностромо» та «Серце темряви» Дж. Конрада, «Менсфілд парк» Дж. Остен, «Кім» Р. Кіплінга, «Відступник», «Сторонній» та «Чума» А. Камю і «перепрочитав» їх із урахуванням політичної ситуації, за якої вони створювались. Дослідник не применшує значення вибраних творів, головна мета його нового прочитання – охарактеризувати романи з погляду постколоніального критика та відкрити для дискусії нові замовчувані теми – репрезентація Індії та присутності Імперії в романі Кіплінга «Кім», що є надзвичайно цікавим з урахуванням національної ідентичності автора (Кіплінг належав до двох протилежних світів одночасно); стосунки імперії та колонії (Англії та Австралії) в романі Діккенса «Великі сподівання»; альянції на імперію (відносини Англії та Антигуа), які дослідник називає «структурою ставлення і референції» (роман Джейн Остен «Менсфілд парк»); подробиці очевидного французького імперського завоювання (образ Алжиру в романах А. Камю). Аналізуючи названі твори, дослідник застосовує контрапунктне прочитання, пояснюючи його як

прочитання тексту з розумінням чинників, задіяних у ситуаціях. Дослідник робить висновок, що точки перетину між літературою та імперіалізмом надто очевидні. Ті образи Іншого та ідеологія експансії, що їх формує література, впливають на політику імперії, і, навпаки, історичний досвід життя в імперії зумовлює теми художніх творів і способ, у який письменники змальовують панівні чи підкорені суспільства. Саїд стверджує, що сама нація, так само як і роман, є оповідь. Остання поєднує минуле з теперішнім і майбутнім, представляє джерела спільноти, її героїв, її уявлення про інших та про свою власну місію. Недарма початок домінації Європи в світі збігається з формуванням європейського роману в його сучасній формі. Він був важелем, завдяки якому цілі суспільства почали сприймати як щось належне експансію, заснування «нового світу» далеко від їхніх батьківщин, цивілізаторську місію європейців, а також – і це, мабуть, головне, – уявлення про мовчазного тубільця, якого потрібно підпорядкувати, навчити, перевиховати для його ж власного блага. Автор «Культури й імперіалізму» особливу увагу приділяє дослідженню шляхів та способів репрезентації поневолених народів у рамках літератури. Щоб досягти мети свого наукового дослідження, Саїд використовує методологічний аргумент, у межах якого звертається до трьох головних понять. По-перше, імперіалізм – це не історичний період, а радше взаємозалежний діалог, що продовжується між поневоленими народами та імперією. Ця думка автора має велике значення, оскільки він перший з літературознавців заявив і довів, що кінець імперіалістичного впливу на літературу не закінчився з колоніальним режимом, а скоріше, продовжує існувати у межах постколоніальної літератури через обставини, у яких опинились у минулому колонізовані та поневолені народи. По-друге, романи та інші літературні твори популярних західних авторів увічнюють те вагоме значення безперервної переваги імперії над підвладними народами. Теорія, що постколоніальний тиск був інститутизований у межах західної літератури, – це посилання на теорію обміну ідей, що продовжується між домінуючою культурою та літературою і поневоленими народами. По-третє, науковець порівнює колоніалізм із расизмом, що підтверджує та посилює його твердження про продовження існування утисків у постколоніальному середовищі. Таким чином, Е. Саїд окреслив один із векторів постколоніальних студій – використання колоніальною владою літератури для виправдання колоніалізму шляхом конструювання й увічнення такого образу колонізованого, котрий припускає необхідність панування над ним. Аналізуючи романотворчий процес, критик виділяє чотири основні його наслідки. По-перше, це спадковість та наступність кожного автора з його попередниками. По-друге, романи – це частина мікрополітики, яка підтримує імперію та пропагує її основні ідеї. По-третє, майже всі британські романісти XIX століття сприйняли ідею глобалізації в розумінні розширення кордонів Британської імперії. І четвертий наслідок – це те, що Саїд називає «структурою ставлення і референції». Автор пояснює це тим, що структура, яка пов'язує романи

між собою, не існує поза самими романами. Читачі отримують конкретні знання з конкретних романів, і, навпаки, романи можуть оживляти та пояснювати стосунки між імперією та колонією.

Підрозділ **3.2. «Центр і маргінес у компаративній перспективі»**. Постколоніальна література підняла на поверхню поняття «центр» та «периферія», «маргінес». Е. Саїд намагається відповісти на питання, яким чином формувалися і що являють відносини центру і маргінесу, імперії та колонії в західній науковій традиції та художній літературі. Постколоніальна література, за Саїдом, є індикатором відносин «центр – маргінес». Цікавою з погляду цієї проблеми, на думку критика, є творчість В. Єйтса, який писав твори імперською англійською мовою, проте став засновником і головним натхненником ірландського літературного відродження, яке живилося ідеями визвольного руху і відображало бурхливий ріст національної самосвідомості ірландського народу. Тут, на думку вченого, відбувається взаємонакладення ірландського націоналізму й англійської літературної спадщини. Дослідник пропонує розглядати творчість Єйтса як особливий приклад тубільницького феномену (як наприклад, негритюд), як наслідок колоніальної зустрічі. Саїд робить висновок, що маргінальна ірландська література протистояла центральній британській двома шляхами – формуванням національної ідентичності та націоналізмом. Цей шлях повторюють майже всі маргінальні літератури. Важливе і ще одне міркування Саїда про те, що інтелектуали з колишніх колоній або з далекої периферії часто мислять на «імперській» мові та відчують при цьому свою причетність до масового опору «імперії».

Основні напрями дослідження, що можна виділити у праці «Культура й імперіалізм» у розрізі проблеми «центр – маргінес»: взаємозв'язок культури, літератури та імперіалізму, національної ідентичності та маргінальності, антиімперіалізму, націоналізму та тубільництва, успіхи та невдачі деколонізації.

Підрозділ **3.3. «Дискурс постколоніальної літературної компаративістики у праці «Культура й імперіалізм»»**. Велике значення у процесі зближення літератур та націй Е. Саїд відводить порівняльному літературознавству, вказуючи, що структура й первинні цілі порівняльного літературознавства в тому й полягали, щоб поглянути за межі власної нації, побачити певну цілісність замість маленького захисного клаптика, запропонованого власною культурою, літературою й історією. Ця наука тісно пов'язана з історією людства й, зокрема, з періодом колоніалізму та імперіалізму. Науковець аналізує процес розвитку порівняльного літературознавства, відзначаючи величезні заслуги перших компаративістів Еріха Ауербаха та Лео Шпіцера. За Саїдом, головною рисою порівняльних студій, що існували ще до Другої світової війни і до початку 1970 років була науковість, за тогочасними компаративістами стояла традиція ґрунтовної гуманітарної освіти. Але центром зацікавлень навіть цих учених була Європа і її література, а не Орієнт, Африка і навіть обидві Америки. Щодо ідеї Й. Гете про Weltliteratur, то

Е. Саїд зазначає, що вона була важливою для фахових літературознавців – компаративістів на початку ХХ століття, але головним предметом її зацікавлення була лише Європа.

На думку Саїда, американські фахівці й університетські кафедри вважали європейську схему порівняльного літературознавства спорідненою, а тому, придатною для наслідування. Академічні дослідження з порівняльного літературознавства принесли з собою уявлення про те, що Європа та Сполучені Штати разом були центром світу не лише завдяки їхнім політичним статусам, а й тому, що їхні літератури були найбільш гідними вивчення.

Учений накреслює основні завдання сучасної літературознавчої компаративістики. Він вказує на те, що збіги та подібності між різними поглядами на світову систему, на відносини між географією та літературою є досить цікавими, але проблематичними. Тому перше завдання компаративістики полягає в артикуляції та активації цієї схожості. Процеси, які проходять у сучасному літературознавстві, літературі та культурі загалом можна назвати процесами універсалізації, дискурси яких особливо, як зазначає дослідник, притаманні сучасній Європі та Сполученим штатам і свідомо чи несвідомо «симулюють» мовчання неєвропейського світу. Тому наступне завдання сучасного компаративіста – почути колонізовані народи й зрозуміти їхні ідеї. Інноваційний підхід Саїда до сучасного порівняльного літературознавства полягає в тому, щоб кинути виклик авторитету класичної компаративістики – вилучити західну літературу із її замкненого автономного простору. При цьому прочитувати тексти не однозначно, а контрапунктово. Національні ідентичності теж потребують нових підходів вивчення. Дослідник пропонує аналізувати їх не як статичні сутності, а навпаки, як контрапунктові єдності, адже жодна ідентичність не може існувати сама по собі, без низки протилежностей, заперечень та опозицій. Проте вчений закликає до великої уваги та обережності у розмежуванні понять «націоналізм» та «визволення», тому що націоналізм, деспотизм, дріб'язкові ідеології, на думку дослідника, зрадили ідеям визволення.

У **висновках** запропоновано стислий виклад результатів дослідження

Специфіку критичного дискурсу постколоніальних студій визначила політична, історична та культурологічна картина світу на початку ХХ століття – епоха розпаду колоній та утворення безлічі незалежних держав. Постколоніальні студії ставлять собі за мету переосмислення колоніального минулого та вивчення процесів подолання його наслідків у постколоніальний період. У літературознавчій компаративістиці поле їх дослідження полягає у вивченні амбівалентності стосунків колонізатора та колонізованого у літературних творах. Місце «культового тексту» у процесі становлення постколоніальних студій справедливо зайняла праця Е. Саїда «Орієнталізм», яка задала основний вектор їх розвитку та окреслила основні проблеми дослідження. Праця викликала численні дебати та полеміки, які тільки підтвердили її актуальність та інноваційність.

Постколоніальний дискурс вніс у літературознавчу компаративістику важливі чинники інтердисциплінарності, розширивши межі та методологію дослідження. Об'єктом дослідження виступають колоніальні та постколоніальні тексти щодо механізмів колоніального поневолення, маргінальності, гібридності, шляхів побудови національної ідентичності, саморепрезентації та репрезентації Іншого. У межах постколоніального дискурсу відбувається активна взаємодія двох літератур – літератури колонізатора і літератури колонізованого. Загальноживаними стали терміни «постколоніальність», «постколоніальний дискурс», «постколоніальна література». Під поняття «постколоніальна література» сьогодні потрапили не лише літератури країн, що були в минулому колоніями, а й література колонізаторів, яка зображувала та виправдовувала колоніальну експансію. Крім того, останнім часом з'явилася так звана постколоніальна гібридна література, що була створена вихідцями із колишніх колоній, які переїхали в метрополію. Ці автори мають, як правило, кроскультурний досвід, але разом з тим не можуть однозначно бути віднесені до якось однієї національної літератури, як, наприклад, і самі засновники постколоніальної теорії Е. Саїд, Г. Співак та Г. Бгабга.

У центрі постколоніального компаративного дослідження Саїда – опозиції Захід – Схід, Я – Інший. Використовуючи порівняльний аналіз, Е. Саїд дослідив значну кількість текстів – політичних, наукових, художніх з метою показати, що орієнталізм дійсно є досить складною структурою репрезентацій Сходу. Він акцентував на ролі інтертекстуальності в створенні системи знання про Схід. Важливий внесок Е. Саїда полягає в дослідженні ролі літератури у формуванні дискурсу орієнталізму і виправданні колонізаторської політики Заходу по відношенню до Сходу і паралельного процесу – формування ідентичності колонізатора та колонізованого. Е. Саїд, аналізує яким чином формувалися і що собою представляють відносини центру і маргінесу, імперії та колонії в західній науковій традиції та західній літературі. Одним із напрямів дослідження у працях «Орієнталізм» і «Культура й імперіалізм» є способи та шляхи репрезентації Іншого в стереотипах Сходу. Орієнталізм – це стереотип, який наділяє Схід примітивними та негативними характеристиками і надає Заходу право встановлювати домінування над ним. За оцінкою вченого, репрезентації Сходу дуже рідко відповідали фактичній реальності, в більшості випадків – це збірний стереотип недорозвиненого, дикого і відсталого Іншого. Крім того, імперія через літературу нав'язувала колонізованому Іншому систему негативних уявлень про самих себе. Ця Чужа система уявлень із плином часу та під впливом колонізаторів починала сприйматись колонізованими як власна. Таким чином, на думку Саїда, пригноблені народи змушені були жити з принизливим, негативним, навіть руйнівним стереотипом про самих себе – в цьому одна із головних причин власної зневаги та руйнування національної ідентичності в минулому колонізованих народів. У літератури таких народів залишається лише один вихід – асиміляція, злиття чи копіювання літератури колонізатора. Спираючись на принципи інтердисциплінарності,

дослідник доводить, що розвиток стереотипу про Схід у західних текстах має характер нарощування та нашарування все нових і нових характеристик, які тільки доповнюють уже існуючі стереотипи. Висновок вченого полягає в тому, що дискурс орієнталізму створювався не з метою зрозуміти народи Сходу, а з метою отримання права контролю над ними, а орієнтал – це не просто стереотип, а ціла система знань та репрезентацій, що виправдовують поневолення одних націй іншими. Е. Саїд вважає літературу одним із найпотужніших чинників, що брали участь у механізмі творення дискурсу орієнталізму. Жоден із романів того часу не засуджував і не пропонував зрестися колоніального режиму, а навпаки зображував його як норму.

Дослідник окреслює завдання для сучасних компаративістів, вказуючи, що якщо раніше основна їхня роль полягала у пошуках спорідненостей та розбіжностей між двома чи кількома текстами – тобто стані спостерігача, то сьогодні їхня місія набагато вагоміша та почесніша – компаративіст повинен стати активним учасником у налагодженні діалогу літератури донедавна підкорених народів із літературою колишніх імперій. Вчений не підтримує процеси універсалізації, що відбуваються в європейській та американській літературах, вважаючи що вони провокують мовчання всіх Інших літератур. Тому наступне завдання сучасного компаративіста – почути маргінальні народи й зрозуміти їхні тексти. Для компаративного аналізу та дослідження Саїд пропонує брати національні тексти незалежно від того, художні вони чи політичні, при цьому прочитувати їх не однозначно, а контрапунктово, тобто аналізувати та досліджувати їх необхідно обов'язково із врахуванням політичного виміру зображуваних подій, а тексти, що вже раніше були проаналізовані, необхідно «перепрочитати» з урахуванням нового історичного бачення. Сучасний компаративіст, на думку вченого, не може досліджувати літературу в літературі, він зобов'язаний аналізувати літературу в поєднанні з мистецтвом, політикою, історією. Компаративістика повинна виходити за межі власної ізольованої традиції, розвиваючи свої зв'язки з іншими науковими галузями (культурологією, історією, мистецтвознавством тощо). Ідеї та висновки Саїда стосуються, переважно, американської школи компаративістики, проте водночас є доцільними та важливими для вітчизняного порівняльного літературознавства, оскільки і українська художня література досить довгий час перебуваючи на маргінесі, наразі переживає постколоніальний період становлення.

Праці Е. Саїда «Орієнталізм», «Світ, текст і критик» та «Культура й імперіалізм» посіли вагоме місце в становленні постколоніального і компаративного дискурсів. Один із головних висновків вченого полягає у формулюванні тези про те, що постколоніальні дослідження стали одними із базових критичних дискурсів сучасності, а специфіка їх – у визнанні сучасного інтелектуального стану постколоніальним, важливий імпульс у дослідженні якого може надати літературознавча компаративістика.

Список праць, опублікованих за темою дисертації:

1. Потапенко Л. В. Постколоніалізм як феномен літературознавчого дискурсу: теоретичні та компаративні проєкції / Л. В. Потапенко // Гуманітарний вісник. – Серія : Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – № 13. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – С. 13 – 16.

2. Потапенко Л. В. Імагологічні проблеми національної ідентичності та репрезентації «Іншого» в праці Е. Саїда «Культура й імперіалізм» (компаративний аспект) / Л. В. Потапенко // Новітня філологія. – №13 (33). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 117 – 126.

3. Потапенко Л. В. Аналіз дискурсу імперіалізму в праці Едварда Саїда «Культура й імперіалізм»: компаративний підхід / Л. В. Потапенко // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – № 16. – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010. – С. 244 – 246.

4. Потапенко Л. В. Репрезентація дихотомії «Я / Інший» у праці Е. Саїда «Орієнталізм» / Л. В. Потапенко // Вісник Черкаського університету. – Серія : Філологічні науки. – № 178. – Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2010. – С. 93 – 98.

5. Потапенко Л. В. Імагологія у науковому дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ ст. / Л. В. Потапенко // Гуманітарний вісник: Всеукр. зб. наук. – № 16. – Частина 2. Проблеми сучасної світової літератури. Проблеми сучасного перекладознавства. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 48–55.

6. Потапенко Л. В. Центр і маргінес у праці Е. Саїда «Культура й імперіалізм»: з погляду літературознавчої компаративістики / Л. В. Потапенко // *Studia methodologica*. Науковий збірник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – № 30. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 197 – 201.

Додаткові публікації:

7. Потапенко Л. В. Літературознавча теорія національної ідентичності в постколоніальному дискурсі / Л. В. Потапенко // Наука – 2010: проблеми та перспективи розвитку: тези виступів та доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси: СУЕМ, 2010. – С. 135 – 136.

8. Потапенко Л. В. «Орієнталізм» Е. Саїда: аналіз ідейно-філософських поглядів автора в парадигмі сучасної компаративістики / Л. В. Потапенко // Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження – 2011». – Горлівка, 2011. – С. 27 – 29.

АНОТАЦІЯ

Потапенко Л. В. Компаративний дискурс у постколоніальних дослідженнях Едварда Саїда. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2012.

Дисертацію присвячено аналізу компаративного дискурсу у постколоніальних дослідженнях Едварда Саїда. У межах окресленої теми досліджено понятійно-термінологічне поле та специфіку критичного дискурсу постколоніальних студій в парадигмі сучасної літературознавчої компаративістики, що проявляється у вивченні амбівалентності стосунків колонізатора та колонізованого у літературних творах та інтердисциплінарній методології дослідження.

На основі постколоніальних праць Е. Саїда осмислено сутність дискурсу орієнталізму, розкрито зв'язок імагологічно-літературознавчої теорії національної ідентичності з постколоніальним дискурсом, проаналізовано характер взаємовідносин центральної та маргінальної літератур та висвітлено проблему репрезентації Іншого в стереотипах Сходу.

Значна увага приділена дослідженню ідейно-філософських поглядів Е. Саїда у парадигмі сучасної літературознавчої компаративістики. Узагальнено висновки критика про проблеми літератури в контексті постколоніалізму та завдання вченого-компаративіста в добу глобалізації.

Ключові слова: постколоніалізм, постколоніальний дискурс, орієнталізм, імагологія, Інший.

АННОТАЦИЯ

Потапенко Л. В. Компаративный дискурс в постколониальных исследованиях Эдварда Саида. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2012.

Диссертация посвящена анализу компаративного дискурса в постколониальных исследованиях Эдварда Саида. В рамках указанной темы исследовано понятийно-терминологическое поле и специфика критического дискурса постколониальных студий в парадигме современной литературоведческой компаративистики, что проявляется в изучении амбивалентности отношений колонизатора и колонизируемого в литературных произведениях и интердисциплинарной методологии исследования.

На основании постколониальных трудов Э. Саида осмыслено сущность дискурса ориентализма, раскрыто связь имагологическо-литературоведческой теории национальной идентичности с постколониальным дискурсом, проанализировано характер взаимоотношений центральной и маргинальной литератур и выяснено проблему репрезентации Другого в стереотипах Востока.

Значительное внимание уделено исследованию идейно-философских взглядов Э. Саида в парадигме современной литературоведческой компаративистики. Обобщены выводы критика о проблемах литературы в контексте постколониализма и заданиях ученого-компаративиста в эпоху глобализации.

Ключевые слова: постколониализм, постколониальный дискурс, ориентализм, имагология, Другой.

SUMMARY

Potapenko L. V. Comparative discourse in postcolonial research of Edward Said. – Manuscript.

The Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.01.05 – Comparative Literary Studies. – Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil. – Ternopil, 2012.

The Thesis focuses on the analysis of comparative discourse in postcolonial research of Edward Said.

The first chapter «Comparative study in postcolonial research: theoretical aspects» investigates the main problems of postcolonial discourse in modern literary criticism and comparative study paradigm: the process of postcolonial studies emergence and development is examined, the nature and terminology of postcolonial discourse are determined, the specific character of postcolonial discourse is analyzed and the key conceptual ideas of leading scientists about postcolonialism are characterized. The object of postcolonial studies is colonial and postcolonial discourse. The postcolonial discourse peculiarity is the study of colonizer and colonized relations ambivalence in literary works and interdisciplinary methodology of its investigation. The postcolonial studies in literary criticism are focused on the process and mechanisms of forming and representation of postcolonial national identity in literary works, that can be expressed through relations I – the Other.

The second chapter is «Comparative aspects of postcolonial discourse in «Orientalism» and «The World, the Text, and the Critic» by E. Said». E. Said is proved to be the author of postcolonial theory. His book «Orientalism» (1978) has become «a cult text» both for postcolonial literature and for modern comparative literary study. The scientist analyses a discourse of orientalism that has been being created by West scientific, educational and political institutions with a view to assimilate and get all rights to represent colonized East. Said's conclusions about binary opposition We – They have laid down the foundations of postcolonial theory, further developed in «The World, the Text, and the Critic» and «Culture and Imperialism». Great attention is paid to the investigation of Said's ideological and philosophical views in modern literary criticism and comparative study paradigm. The connections between imagology theory of national identity in literature with postcolonial discourse are discovered, the problem of the Other representation in East stereotypes is covered, Said's ideas about fiction problems of

development in postcolonialism context are summarized. The chapter also deals with analysis of imagology role in postcolonial studies and detailed characteristics of stereotype as one of the strongest means of the Other world vision formation.

In the third chapter ««Culture and Imperialism»: comparative character of Edward Said postcolonial ideas» the narrative structure of European novel as imperialism discourse is studied and literature role in imperialism support is found out. Great attention is paid to the investigation of the ways colonized nation was represented in literature.

The relations of central and marginal literatures are ascertained, the critic's conclusions about literature problems in context of postcolonialism and mission of scientist-comparativist under the conditions of globalization are summarized. Today the imagological problem of dialogue of literatures is interpreted not as the influence of «powerful», developed national literatures on «underdeveloped», marginal literatures of the third world and not as the improvement of colonized nation literature by the topics, subjects, images, means of its colonizer literature, but as a problem of literatures interference, interaction, interchange, dialogue and mutual enrichment.

The practical value of the research is determined by the possibility of using the results in the teaching process, mainly in the course of a literary criticism or preparing scientific projects in literary comparative study on postcolonialism problems.

Key words: postcolonialism, postcolonial discourse, orientalism, imagology, the Other.

Підписано до друку 26.11.2011 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний Умов. друк. арк. 0,9.
Умовн. фарб. відб. 0,9. Друк на різнографі.
Наклад 100 прим. Зам. № 63

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2.